

a háború második évében. Nem sokkal ezután, 1915-ben hősi halált halt. Tehetségére jellemző, hogy Babits a Nyugatban méltatta a fiatal költőt, hátrahagyott verseit pedig Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár és Tóth Árpád méltatták, Angliában pedig Virginia Woolf rendezte sajtó alá és jelentette meg Békássy angol verseit 1925-ben, halála után tíz évvel.

A XX. század irodalmának szerepeltetése során mintha eltűnne a tágabb kontextus, Horvátország magyar irodalma magába zárkózik, ami az első világháborút követő tragédia és annak nyomán a társadalmi, kulturális, illetve személyi szférában bekövetkező törés eredménye. A korszak irodalma, mely küzdelmek és megalkuvások története, nem csupán a irodalom horizontjából, hanem az ahhoz kapcsolódó társadalmi és politikai kontextusból érthető meg.

A kötet következő kiadásában érdemes lenne megfontolni a szorosabb egység létrehozását a szerzők és szövegeik között oly módon, hogy a szöveget életrajzi jegyzet előzné meg, és jegyzetek követnék. Ilyen módon részletesebb lehetne az irodalom külső kontextusának bemutatása, hiszen bizonyos ismeretek híján a szövegek értelmezése elemi akadályokba ütközik. A kötetről elmondható, hogy a jegyzetekkel, forrásokkal kiválóan rajzolja meg a kötetben szereplő szerzők jelentőségét és ezzel a délvidék ezen szegletének magyar irodalmi térképét. Megőrződik-e egy ilyen bonyolult szerkezetben a kellő koherencia, amely egy tudományos munkával szemben elvárható? Ezt megítélésem szerint az dönti el, hogy a megszólaló szerzők és életrajzok mennyiben párbeszédképesek egymással. Ezen a téren az egység biztosítva van.

Sikerült-e megvalósítania *Horvátország magyar irodalma* című kézikönyvnek a célkitűzését, az átfogó kép nyújtásának szándékát? A kritika tükrében azt válaszolhatjuk, hogy a vállalkozás jól oldotta meg a maga elé tűzött feladatot. Olyan könyvet vehet kezébe az olvasó, mely felrajzolja a horvátországi magyar irodalom átfogó képét. Bátran kinyithatják a kötetet azok is, akik még nem rendelkeznek a régió irodalmának átfogó ismeretével, olyan vezérfonalat kapnak a kezükbe, melynek segítségével a szerzők a magyar irodalom (és gyakran a kultúrtörténet) kontextusába illeszthetők, s melynek segítségével az esetleg elszigetelt ismeretek rendezett struktúrát nyerhetnek.

Szűts Zoltán

Egy platonista a posztmodern korában

Kodolányi Gyula:
A fény rétegei,
Nap Kiadó, Bp., 2010.

Kodolányi Gyula tanárom volt az ELTÉ-n. Bár ha jól emlékszem, csak egy évig tanított az Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéken, meghatározó volt a hatása rám. Később mindig azon három ember között emlegettem (Balassával és Kulin Ferencel), akik különösen fontossá váltak számomra a bölcsészkarai évek alatt – a nyolcvanas évek alig, de már mégiscsak mozduló közegében. Elmondom rögtön, mi vonzott hozzá. Először is a világlátása: rendszeresen járt Amerikába, és a fordító szemináriumokon a német, a francia és az angol kulturális életből egyaránt vettünk példákat. Másodsor: az a tény, hogy minden szavát kultúra járta át – s nemcsak nagybátyja, Kodolányi János és apósa, Illyés Gyula öröksége érződött rajta: valahogy egész lényében érzékelnünk lehetett a kultúra értékeihez való kötődését. Harmadsor: a becsületessége. Álltunk az Illyés-villa teraszán, tán '87-ben, ha jól emlékszem, a Kádárházra lehetett rálátni onnét, meg persze Pestre is, a Rózsadombról, és azt mondta – bárhol publikálhatsz, amíg azt írhatod, amit gondolsz. Mi több: még kimondani sem kell mindent – de amit leírsz, az legyen igaz. Azóta is ezek a mondatok a támpontjaim.

Mindehhez azóta még egy fontos elem társult: az a rokonszenvesen töprengő hajlam, amely nem engedte Kodolányit elsiklani az élet látszólag apró, ám annál fontosabb jelenségei fölött, melyek folyamatos önreflexióra is kényszerítik, felfelé irányítva tekintetét, mint Platónét, Raffaello *Athéni iskola* című képén. És épp e tulajdonsága domborodik ki abban a kötetben, amiről most szeretnék írni.

Hogy az ember tanáráról nem ír kritikát, azt már az egyetemen megtanultam, egyébként úgy emlékszem, Balassa kapcsán, talán tőle magától. Az alábbiakat tekintse ezért az olvasó örömteljesen hasonló nézetek és szükségszerűen eltérő felfogások számbavételén alapuló szubjektív benyomásoknak Kodolányi tanár úr esszékötetéről, közelebbről *A fény rétegei* című tanulmánygyűjteményről.

Pontosabban műfajuk szerint válogatott esszék, beszélgetések ezek – olyan elegyes írások, melyek 2006 és 2009 között születtek. Mivel Kodolányi mindenekelőtt költő, ezért ezek a szövegek is vállaltan szubjektív hangvételűek – bár az erőteljes önmérséklet, a távolságtartást célzó törekvés itt is megjelenik szerzőjük szándékai között. A kötet mottójául a következő Bartók-idézet szolgálhatna, Agatha Fassett lejegyzésében: „Csak a bolond szakítana daczból a múlttal. Ami új és nagyjelentőségű, azt mindig a régi gyökerekbe oltják, az igazán életrevaló gyökerekbe, miket nagy gondal választanak ki a pusztán csak életben maradtak közül” (122). Ha a bátor modernista zeneszerző, Bartók ezen észrevétele konzervatív, akkor Kodolányi esszé-kötete is bátran nevezhető konzervatívnak. Hiszen csakugyan az a célja, hogy az általa kiválasztott mestereket megpróbálja visszaemlíteni a kánonba.

Am mindez egy még nagyobb horderejű kérdés tárgyalásának előterében zajlik. Kodolányi igazi kérdése a kultúra hanyatlásának okaira vonatkozik. Ehhez először is hátralép, hogy a kultúrának a társadalom, a politika tágasabb világához fűződő kapcsolatára is rálasson. Így érkezik el a magyar történelem általa átélt fontos időszakainak tárgyalásához, 1956-hoz, 1988–89–90-hez. De itt sem áll meg általánosító törekvése. Szerinte ugyanis: „az igazi forradalom, a mi igazi forradalmaink, 1949, 1956, 1988–90 nem a sarkából forgatták ki a világot. Nagyobb dolgot vittek végbe. A létezés rendjét állították helyre.” Tétele alátámasztására a kötet első írásában (*A létezés rendje és a kultúra*) a szerző a jeles politológus–politikus és baloldali gondolkodó, Ralf Dahrendorf nézeteivel egy francia katolikus filozófus és író, Chantal Delsol és a cseh elnök–drámaíró, Václav Havel felfogását ütközteti. Ez utóbbiak szerint ugyanis „a létezés rendje több, mint politikai fogalom. A szellemé benne az első hely. A szellem politikájáé” (8). A 2009-ben felolvasott szöveg lényege, hogy 1990–94 között, vagyis az Antall-korszakban, amikor Kodolányi fontos szerepet töltött be a miniszterelnök mellett, formálisan külpolitikai tanácsadójaként, valójában azonban feltehetőleg ennél is fontosabb szerepe lehetett, tehát ebben az időszakban nem sikerült a visszatérés „a magyar kultúra hagyományához, egy korszerű tradicionista gondolkodáshoz. Ami egyben az európai hagyomány főárama is” (10). Ehelyett, és itt visszacsúszik a beszédmód a politikaiba, „kis leegyszerűsítéssel bátran fogalmazhatunk úgy, hogy a művészetben és a kultúrában az igazi megbízó nálunk (...) a balliberális klientúra konstellációja lett” (13). Most azonban újból lehetőség

kínálkozik – vissza a létezés síkjára –: „ma ismét olyan fordulatra van szükség Magyarországon, amikor helyreáll a létezés rendje” (16). Talán nem véletlen e felismerés/felszólítás: az előadás helyszíne az úgynevezett Polgári Gondola volt, amelyet a Polgári Együttműködés Egyesület szervezett. Ők a Fidesz polgári hátszínét adták sokáig (működésük sajnálatosan nem látható azóta, hogy a párt hatalomra került). Kodolányi problémafelvetése, ugye sejtethető, ma is aktuális. Még akkor is, ha persze ma a politika állása egész más, s ha ma a baloldali értelmiség éppoly sértettnek érzi magát (már), mint a jobboldali értelmiség (még mindig).

Ugyanezt a létre és kultúrára egyszerre kérdező beszédmódot folytatja a kötet legnagyobb ívű tanulmánya, melynek címe: *A kultúra ma, tegnap, holnap*. Am itt Kodolányi építő heve erőteljesebb kritikába csap át. A posztmodernizmus átfogó bírálatát kívánja nyújtani ebben a 2007-es írásban. Mégpedig elsősorban ideológiai-világénezi alapon. S be kell valljam, hogy bár szellemileg közel áll hozzám pozíciója, úgy érzem, ez a támadási irány nem túl ígéretes. Sőt, hogy őszinte legyek, még csak abban sem vagyok biztos, hogy fontos a posztmodernnel viaskodni a XXI. században. Nekem úgy tűnik, fontosabb lenne Ashbery, Rorty, Baudrillard vagy Flusser kritizálása helyett az új/régi, tradicionista modernizmus körvonalait megrajzolni, amelybe a Kodolányi által felvázolt tágasabb dimenziók is beleférnek – noha a magam részéről egy kicsit túlzónak érzem a feladatvállalásnak még ezt a meta szintjét is. De hát vállalom, lehet, hogy én vagyok túlságosan is szkeptikus.

Szerintem azonban Kodolányi ott meggyőző, ahol saját költészete forrásvidékét keresi vissza, s saját költészettörténeti belátásaiból próbál általánosítani, mondjuk Eliot kapcsán. De meggyőző ott is, ahol – mint utóbb kiderül, felesége közvetítésével – a kortárs magyar képzőművészetre veti tekintetét: Bukta Imre, Bencsik István, Farkas Ádám és Lugossy Mária nevének felvetése fontos és érdekes is, és láthatóan konkrét befogadói tapasztalatokra épül. Am még itt, az ő művészetük elemzése kapcsán is túl sok nekem a tradíció és a vertikális-transzcendencia fogalmainak emlegetése. Ezért szívesen fordulok el az időnként túl nagy ívűnek talált gondolatmenetek helyett a kisebb írásokhoz, alkalmi szövegekhez, ahol a költő részletek iránti finom érzéke jobban meg tud mutatkozni.

Szép például az a készülő filmriporthoz írt jegyzet, mely Tihany helyi szellemét élesztgeti, egyben emlékezetes leírását adja az ötvenes évektől a helyhez kötődő művészek társaságainak. És itt meggyőzőnek tűnik a

magyarázat is: „a pannon táj szinte pogány természet-imádata, és az a mérték- és arányérzék, amit e táj sugall” – legfeljebb azzal egészítve ki azt, ami ellentmond annak, de amit maga is hozzáfűz ehhez az állítólagos pogánysághoz: „Tihany mágikus és szakrális hely” (78, 79). Talán még közelebb tudja hozni a tájat, amikor maga a szöveg is kisebb léptéket alkalmaz: „A Balaton-felvidéki táj léptéke kicsiny (...) E táj szépsége tehát törekeny és fenyegetett. Törekeny és fenyegetett benne a mi harmóniánk is” (84).

Aztán emlékezetes, egyben a magán-történelemírás szép példája az a szöveg, mely Puskás legendáját próbálja kicsit megcsiklandozni: „Ott álltam Apámmal az Üllői úti öreg fatribün aljában, nem messze a B-középtől, az ötvenes éves legelején, amikor Puskás a nadrágját letolva az ülepét mutogatta az ellene tüntető ferencvárosi közönségnek.

Ezek az élmények is tették, hogy én Kocsis-rajongó voltam, és Puskást nem szerettem.” Láthatólag nem egyszerűen a bálványdöntögetés az író célja, hanem a múlt árnyaltabb megismerésére próbál ösztökélni bennünket. S persze felhívja a figyelmet a (nyilván nem tévedhetetlen) személyes tapasztalatok jelentőségére: „„A Fradit szétverték, a Honvédet összelopták»: így tartotta ezt és meglehetősen pontosan, az utca és a lelátók legendáriuma” (94). S ami szembeötlő még e szövegben: a tiszteletteljes adózás Horthy emléke előtt, ami csakugyan galáns gesztus Illyés örökségének védelmezőjétől.

Azon nincs mit csodálkozni, hogy a kötetben szerepel egy *Bartókkal, Kodálllyal* című filmterv-munkanapló féleség. Hisz Kodolányi modernista tradícionális-művészetének ők a nagy ikonjai. Ám az már sokkal pikánsabb, hogy Kodolányi Nemes Naggyal is lefolytat egy látens vitát, akinek egy posztumusz megjelent írása arra utal, hogy 1951-ben Illyés magántársaságban azt mondta neki és Lengyel Baláznak arra a kérdésükre, hogy mit tegyen egy ilyen helyzetben a polgári költő: „a polgári költő akassza fel magát” (130). Szerinte a mondatot a költő „provokatív abszurdításnak” szánta, és a rá jellemző „akasztófahumor” nyilvánult meg benne. Ám Illyés védelmezésénél izgalmasabb itt is, ami az író személyes találkozásából Nemes Nagyról kiderült: „hosszasan taglalta Illyés-komplexusát, a rajongás és sértettség e keverékét” (136). Ezt a vonását az írónőnek én ugyanis nem ismertem, személyes találkozásunkkor ennek nem adta hangját, és korábban máshol erről nem is olvastam. Ezért tűnik értékesnek a megfigyelés.

Ezután csakugyan alkalmi írások következnek: a jogász Hercegh Gézaról, a szerkesztő-irodalmár

Domokos Mátyásról. Továbbá rövid szövegek egy Petőfi-mondatról és egy Radnóti-sorról, esetleg az éneklő irodalomról.

Ezeknél a szövegeknél többet mond ma a Szolzsenyicint méltató rövid írás. Ám az én benyomásom az, hogy ebben az írásban is kicsit túlfeszíti a hűt Kodolányi, amikor azt állítja, az orosz író a rendszert „egy egyetemes létlátomás spirituális magaslatáról nézi, annak metafizikus mélységeiben éli át. Egyszerűbben szólva: menny és pokol isteni színjátékaként” (161). Bár lehet, hogy itt maga Szolzsenyicin a vétkes a túlméretezésben. Miközben többé-kevésbé igaza van Kodolányinak abban a kijelentésében, mely szerint „Szolzsenyicin jószerével egymaga végezte el a XX. század második felének orosz lelkiismeretvizsgálatát” (161).

Az utolsó részben két beszélgetés olvasható az íróval. Ez a műfaj a leginkább olvasóbarát szövegtípusok közé tartozik. Ám e kötetben kicsit soványra sikerültek az interjúk, talán elsősorban terjedelmi korlátok okán. Ám így is sok érdekesség derül ki belőlük, tények, de eszmék, emlékek, elképzelések is. Megtudjuk például, hogy az író öccse, Kodolányi László fémszobrász-ötvös. Hogy Színkép címen lapja, a Magyar Szemle évekig tévéműsört készített a TV2 számára, 1998–2002 között, „amíg Tolvaly Ferenc volt ott az igazgató”. Megtudjuk azt is, hogy a Magyar Szemle szerkesztői tudatosan választanak „a posztmodernen kívüli vagy azon túllépett művészeket”. Ez utóbbi tájékozódás azért is érdekes számomra, mert a lapnak szerkesztő bizottsági tagja vagyok magam is – igaz, csak egy ülésen vettem részt ilyen minőségemben. Ja, és mert szerettem volna egy kötetemet megjelentetni a lap gondozásában. Nem értettem akkor, miért problémázik azon a kéziratot elolvasó Kodolányi, hogy szerinte a posztmodern túl erős hatással volt rám. De most már világos, hogy csakugyan nemzedéki- és ebből kifolyólag ízléskorlátot is vélelmezett köztünk. Noha, s erre viszont Körmendy Zsuzsa okos kérdései vezetnek rá a szerzőt, az ő szövegein is nyomot hagyott a posztmodern. Még ha utolsó válaszában is, nagyon tiszteltre méltóan kitar amellet, hogy „(t)öreksznünk egy felső valóság, közép-pont felé, hogy ne ragadjunk bele a széteső anyagba. Az én platonista felfogásom, meglehet, nem divatos. De az ember előbb-utóbb eljut oda, hogy az örök hagyományt igyekszik élni, és a divatokat a helyükre teszi”. Túlzó általánosításukban is büszke mondatok ezek, anakronizmusukban is szépek, és méltóképpen tartanak tükröt írójuk elé.

Horkay Hörcher Ferenc